

چالش‌های پیش روی بانکداری اسلامی

دکتر منور اقبال

دکتر اوصاف احمد

دکتر طریق الله خان

مترجمان:

حسین میسمی

مسلم بمانبور

دانشگاه امام صادق (ع) بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه: اقبال، منور، ۱۹۵۰ - م.
 عنوان و پدیدآور: چالش‌های پیش روی بانکداری اسلامی / منور اقبال، اوصاف احمد، طریق الله خان، مترجمان حسین میسمی، مسلم بمانپور.
 مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۷.
 مشخصات ظاهری: ۱۶۰ ص. ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س. م.
 شابک: ۹۷۸۹۶۴۷۷۴۶۵۷
 وضعیت فهرست نویسی: فیا
 یادداشت: عنوان اصلی: "challenges facing Islamic banking", 1998.
 موضوع: بانک، بانکداری - کشورهای اسلامی.
 موضوع: بانک و بانکداری (اسلام).
 شناسه افزوده: اوصاف احمد
 شناسه افزوده: Ansaf, Ahmad
 شناسه افزوده: طاریق الله خان، ۱۹۵۴-
 شناسه افزوده: Khun, Tariqullah
 شناسه افزوده: میسمی، حسین، ۱۳۶۵-
 شناسه افزوده: بمانپور، مسلم، ۱۳۶۵-
 شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع).
 رده بندی کنگره: ۱۷۸۶۱۷۸۲ (تلف: ۱۱۱۳۳۶۸)
 شماره کتابخانه ملی: ۱۱۸۳۳۳۸
 رده بندی دیوبند: ۳۳۲/۱-۹۱۷۲۹۱۷

چالش‌های پیش روی بانکداری اسلامی

ترجمه: حسین میسمی - مسلم بمانپور

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)

و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

چاپ اول - ۱۳۹۰

۱۰۰۰ نسخه / ۳۵,۰۰۰ ریال

شابک ۹۷۸۹۶۴۷۷۴۶۵۷

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

تهران - بزرگراه شهید چمران - پل مدیریت - صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵

تلفن ۸۸۳۷۰۱۴۲ دور تک‌گار: ۸۸۰۹۴۹۱۵

فهرست مطالب

۹.....	سخن ناشر.....
۱۱.....	مقدمه‌ی دکتر عبوضلم.....
۱۵.....	مقدمه‌ی مترجم.....
۱۷.....	پیش‌گفتار.....
	بخش اول
۱۹.....	قلمرو و روش شناسی.....
	بخش دوم
۲۳.....	بررسی وضع موجود در مالیه اسلامی.....
۲۴.....	۱-۲- الگوهای عقلایی و نظری در بانکداری اسلامی.....
۳۲.....	۲-۲- ویژگی‌های اختصاصی بانکداری اسلامی.....
۳۵.....	۳-۲- بانکداری اسلامی در عمل.....
۳۸.....	۴-۲- وضعیت فعلی بانکداری و مالیه‌ی اسلامی.....

بخش سوم

- چالش‌های پیش روی بانکداری اسلامی: ابعاد سازمانی (نهادی)..... ۶۱
- ۱-۳- چهار چوب سازمانی مطلوب..... ۶۱
- ۲-۳- چهار چوب قانونی مناسب و سیاست‌های حمایتی..... ۶۲
- ۳-۳- چهارچوب نظارتی..... ۶۳
- ۴-۳- استانداردهای حسابداری..... ۶۷
- ۵-۳- فقدان موسسات با ساختار شرکت سهامی..... ۷۰
- ۶-۳- تأسیس بازارهای مالی سازمان یافته‌ی ثانویه..... ۷۴
- ۷-۳- نیاز به بکارگیری وجوه در کوتاه مدت..... ۷۴

بخش چهارم

- چالش‌های پیش روی بانکداری اسلامی: ابعاد عملیاتی..... ۷۷
- ۱-۴- مهندسی مالی..... ۷۷
- ۲-۴- برخی دیگر از موضوعات شریعت..... ۸۰
- ۳-۴- تعلیم، تربیت، تحقیق و توسعه..... ۸۳
- ۴-۴- فقدان تامین مالی به صورت مشارکت در سود..... ۸۵
- ۵-۴- بسیج سپرده‌ها و درونی سازی بکارگیری وجوه..... ۹۳
- ۶-۴- رقابت..... ۹۵
- ۷-۴- جهانی سازی..... ۱۰۰

بخش پنجم

- خلاصه، نتایج و پیشنهادات..... ۱۰۳
- ۱-۵- ارزیابی تجربه‌ی بانکداری اسلامی..... ۱۰۴
- ۲-۵- چالش اساسی فراروی بانکداری اسلامی..... ۱۰۶
- ۳-۵- پیشنهادات..... ۱۲۱
- ضمائم..... ۱۲۷
- ضمیمه‌ی شماره‌ی یک: دیدگاه محققین..... ۱۲۷
- ضمیمه‌ی شماره‌ی دو: منابع و کیفیت اطلاعات..... ۱۲۹
- ضمیمه آماری..... ۱۳۷

منابع و مآخذ..... ۱۴۹
 معرفی نویسندگان..... ۱۵۵

فهرست جداول

جدول ۱: توزیع ناحیه‌ای مؤسسات مالی اسلامی..... ۳۹
 جدول ۲: وجوه تحت مدیریت مؤسسات اسلامی در مناطق مختلف..... ۴۰
 جدول ۳: بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی بر حسب حجم دارایی..... ۴۳
 جدول ۴: بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی بر حسب اندازه‌ی سرمایه..... ۴۴
 جدول ۵: شاخص‌های مالی اساسی: بانک‌های اسلامی در برابر بانک‌های
 متعارف..... ۴۵
 جدول ۶: روش‌های تامین مالی، میانگین‌های سال ۱۹۹۴-۱۹۹۶..... ۵۳
 جدول ۷: تامین مالی در بخش‌های مختلف دوره ی ۱۹۹۴-۱۹۹۶..... ۵۹
 جدول ۸: رشد بازارهای سهام در کشورهای منتخب..... ۷۱

فهرست نمودارها

نمودار ۱: توزیع ناحیه‌ای مؤسسات مالی اسلامی..... ۳۹
 نمودار ۲: وجوه تحت مدیریت مؤسسات اسلامی در مناطق مختلف..... ۴۰
 نمودار ۳: روش‌های تامین مالی (میانگین ساده ی ده بانک)..... ۵۴
 نمودار ۴: روش‌های تامین مالی (میانگین وزنی ده بانک)..... ۵۵
 نمودار ۵: تامین مالی در بخش‌های مختلف..... ۵۶
 (میانگین ساده ی نه بانک)
 نمودار ۶: تامین مالی در بخش‌های مختلف..... ۵۶
 (میانگین وزنی نه بانک)

سخن ناشر

تربیت اسلامی، مرجعیت علمی

«کاری کنید که دانشگاه امام صادق علیه السلام ... مرجع تحقیقات مراکز علمی و دانشگاه‌های دنیا بشود» مقام معظم رهبری^۱ فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته است، تربیت نیروی انسانی‌ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در عرصه نظر و عمل به انجام رساند.

از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد زیرا که علم بدون تزکیه پیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر و دگرگون می‌سازد.

از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهرمندی از نتایج آنهاست. از این منظر پیشگامان عرصه

---

۱. از بیانات مقام معظم رهبری در ملاقات اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق (ع) مورخ

علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشانی را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که «ربع قرن» تجربه شده و هم اکنون ثمرات نیکوی این شجره طیبه در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیانگذاران این نهاد است که امید می‌رود در طیعه دور جدید فعالیتش بتواند به توسعه و تقویت آنها در پرتو عنایات حضرت حق تعالی، اهتمام ورزد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آنها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در سال جاری و به بهانه ۲۵ سال دانشگاه امام صادق علیه السلام در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و..... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد.

هدف از این اقدام ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند، درک کاستی‌ها و اصلاح آنها زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق را نیز فراهم خواهد کرد.

امید آنکه با گسترش کمی و کیفی دانشگاه‌های اسلامی در کشور و توسعه آنها در افق جهانی، شاهد ظهور انوار «علم مفیدی» باشیم که راه‌گشای جهانیان در گذار از شرایط کنونی برای نیل به سعادت واقعی باشد.

در این راستا انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام آمادگی کامل خود را برای دریافت و انتشار کلیه آثاری که با این هدف تهیه و تولید شده‌اند - اعم از منظرهای انتقادی، تحلیلی، توصیفی و کاربردی - اعلام می‌دارد.

مقدمه‌ی دکتر عیوضلو

پیدایش نهادهای جدید اقتصادی در پرتو تعالیم اسلامی در نیم‌اخیر پدیده‌ی مبارکی است و از احساس مسئولیت علما و متفکران مسلمان و استقلال فکری آنان در برابر جریان روز افزون فرهنگ و تمدن غرب و رخنه‌ی وسیع آن در کشورهای اسلامی حکایت دارد. این حساسیت در عرصه‌ی پول و بانکداری و بیمه بیش از سایر عرصه‌ها محسوس است؛ و بسیاری علت آن را ضرورت دوری از ربا و غور در معاملات می‌دانند. علت مهم دیگر را می‌توان به اهمیت و نقش انکار ناپذیر روش‌های تامین مالی در عصر پر طلای امروزی، و تنوع کالاها و خدمات و گسترش پدیده‌های نامطلوب اقتصادی نظیر: تورم و بیکاری، نسبت داد.

تفکر بانکداری اسلامی با سرعت روز افزون، با نام «بانکداری بدون ربا» و با شعار دوری از ربا در پرتوی استفاده از روش‌های مشارکتی تامین مالی و دوری جستن از قرض ربوی، طی سه دهه‌ی اخیر، در بسیاری از کشورهای اسلامی گسترش یافته و این فرآیند حتی به کشورهای غیر اسلامی نیز راه یافته است و در بسیار از این کشورها به عنوان یک موضوع و رشته‌ی دانشگاهی مورد توجه قرار گرفته است. با

این همه این فرآیند در مسیر رشد خود با چالش‌های زیادی مواجه گردیده است.

مهمترین چالش برای کشورهای اسلامی عدم همراهی قوانین و مقررات هر کشور و حمایت دولت‌ها از این پدیده است. به همین جهت این بانک‌ها در رقابت با بانک‌های متعارف (ریوی) ناچارند همه روزه به فکر تنوع بخشی خدمات خود باشند. این امر به تدریج فاصله‌ی آن‌ها از شعارهای اولیه و قراردادهای مشارکتی را بیشتر می‌کند و لذا برای بسیاری از تحلیل‌گران این سوال پیش آمده است که چه تفاوت جوهری میان بانک‌های اسلامی و سایر بانک‌ها وجود دارد. بانک‌های اسلامی به جهت محدودیت‌هایی که در تضمین و بیمه‌ی سپرده‌ها دارند، نیاز به افزایش سرمایه دارند و این نیاز به حمایت دولت هر کشور دارد. بانک‌های اسلامی به استاندارد سازی فعالیت‌های خود نیاز دارند؛ که این امر بدون همراهی کامل این بانک‌ها و ایجاد نظارت یکپارچه از سوی بانک‌های مرکزی میسر نیست.

از سوی دیگر در برخی از کشورهای اسلامی، حداقل در سطح نظری و قانونی، کلیه‌ی بانک‌ها در چهارچوب اسلامی مدیریت می‌شوند و لذا در نگاه اول به نظر می‌رسد، که این بانک‌ها باید با مشکلات کمتری مواجه باشند. اما مطالعه و دقت نظر در این ساختار نیز نشانگر آن است که، این بانک‌ها نیز با چالش‌های زیادی روبرو هستند و از طرفی حمایت یا دخالت دولت در ساختار و عملکرد این بانک‌ها ناکارایی آن‌ها را به سرعت افزایش داده و لذا این بانک‌ها عملاً از اجرای دقیق موازین اسلامی باز مانده اند.

کتاب حاضر از سوی سه تن از صاحب‌نظران مشهور در حوزه‌ی بانکداری اسلامی به نگارش در آمده است. در این کتاب، نویسندگان

ضمن بررسی عملکرد چند بانک نمونه‌ی اسلامی، عمده‌ترین چالش‌های پیش روی بانکداری اسلامی را شناسایی و برای حل آن‌ها چاره‌جویی کرده‌اند.

مطالعه و دقت در این تحقیق می‌تواند کمک خوبی به منظور گسترش تحقیق در عرصه‌ی بانکداری اسلامی و حل معضلات پیش رو داشته باشد. که این جز با همفکری محققان و ایجاد نهادهای یکپارچه‌ی مطالعاتی و نظارتی راه به جایی نخواهد برد. و لذا بر همه‌ی مصلحین در کشورها فرض است که به باز بینی این پدیده بپردازند و به صورت آگاهانه به دنبال حل مشکلات پیش رو باشند. ان شاء الله.

حسین عیوضلو - آبانماه ماه ۱۳۸۷

مقدمه‌ی مترجمان

بانکداری اسلامی بیش از دو دهه است که در ایران و اغلب کشورهای اسلامی در حال اجرا می‌باشد. این نوع از بانکداری، که روشی جدید در واسطه‌گری مالی توسط بانک‌ها می‌باشد، در طول این دوره پیشرفت چشمگیری داشته ولی در عین حال با چالش‌هایی نیز مواجه بوده است.

به نظر می‌رسد وقت آن فرا رسیده که این چالش‌ها به صورت دقیق و کارشناسانه مورد ارزیابی قرار گیرند و مشخص گردد که بانکداری اسلامی در کشورهای اسلامی با چه مشکلاتی مواجه می‌باشد و چگونه می‌توان این مشکلات را مرتفع نمود.

کتاب پیش رو، که توسط سه تن از اساتید به نام موسسه‌ی آموزش و پژوهش اسلامی (IRTI)، وابسته به بانک توسعه‌ی اسلامی (IDB)، تنظیم گردیده، پژوهشی کاربردی و دقیق در پاسخ به سوال مذکور می‌باشد. چالش‌های مطرح شده در این تحقیق تنها نظر نویسندگان کتاب را منعکس نمی‌سازد بلکه این چالش‌ها از طریق نظر خواهی از یکصد تن از اساتید و فعالان حوزه‌ی بانکداری اسلامی در سراسر جهان (از جمله ایران)، جمع‌آوری گردیده‌اند و لذا به نظر می‌رسد مجموعه‌ی نسبتاً کاملی باشد و به چالش‌های اصلی که بانک‌های اسلامی با آن‌ها

روبرو هستند، اشاره داشته و حتی الامکان در صدد ارائه‌ی راهکار می‌باشد.

در ترجمه‌ی کتاب سعی گردید تا اصل امانتداری به طور کامل حفظ گردد و همچنین متن تا آنجا که ممکن است روان و قابل فهم برای همگان باشد. لذا ترجمه چندین بار به طور کامل مرور و اصلاح گردید و در بعضی موارد به منظور ترجمه‌ی یک عبارت مقالات دیگری مطالعه گردیدند تا معادلی کاملاً مناسب انتخاب گردد.

از همه‌ی عزیزانی که ما را در انتخاب متن، ترجمه، و ویراستاری یاری نمودند، و به ویژه اساتید محترم دانشکده‌ی معارف اسلامی و اقتصاد دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، صمیمانه تشکر نموده برای ایشان آرزوی موفقیت می‌نماییم.

امید است این پژوهش قدمی ولو کوچک در راستای اصلاح نظام بانکداری اسلامی در ایران و تمامی کشورهای اسلامی بوده و راهگشای تحقیقات بعدی در این حوزه باشد.

در پایان نیز این اثر را به تمامی شهدا و بالخصوص شهید بزرگوار امیر اشتیاقی تقدیم می‌نماییم. روحشان شاد و راهشان پر رهرو.

والسلام.

پیش گفتار

تجربه بانکداری اسلامی، که در اوایل دهه‌ی ۱۹۷۰ در یک مقیاس محدود شروع شد، در ۲۵ سال اخیر، پیشرفت چشمگیری نموده است. فعالیت‌های پژوهشی جدی در دو دهه و نیم گذشته، تصدیق نموده‌اند که بانکداری اسلامی یک روش با دوام و کارا در واسطه‌گری مالی می‌باشد. در طی این دوره، تعدادی از بانک‌های اسلامی، در محیط‌های نا همگن یعنی دارای تفاوت از لحاظ اجتماعی و اقتصادی، تاسیس گردیده‌اند. اخیراً، تعداد زیادی از بانک‌های متعارف، شامل تعدادی از بانک‌های چند ملیتی بزرگ غربی، شروع به استفاده از تکنیک‌های بانکداری اسلامی نموده‌اند. تمامی این موارد مشوق ما برای کار کردن در زمینه‌ی بانکداری اسلامی می‌باشند.

نظام بانکداری اسلامی، همانند هر نظام دیگری، باید به عنوان یک واقعیت در حال توسعه دیده شود. این تجربه باید به صورت بی طرفانه‌ای مورد ارزیابی قرار گیرد و مشکلات آن باید بدقت ارزیابی و آدرس‌دهی شوند یعنی بیان گردد بانکداری اسلامی در چه بخش‌هایی مشکل دارد.

در راستای این هدف، و بر اساس تصمیم هیئت مدیره ی اجرایی IDB^۱، موسسه‌ی تحقیق و پژوهش اسلامی (IRTI) وابسته به بانک توسعه ی اسلامی (IDB)، این مقاله را در مورد چالش‌های پیش روی بانکداری اسلامی ارائه نمود. یک تیم از محققان IRTI، شامل، منور اقبال، اوصاف احمد و طریق الله خان، این مقاله را آماده نموده اند. آقای منور اقبال، رئیس بخش بانکداری و تامین مالی اسلامی، رهبری پروژه را به عهده داشت و دو محقق دیگر این تحقیق را مورد داوری قرار داده اند. IRTI از این داوران به دلیل همکاریشان، سپاسگذار می باشد. لازم به ذکر است که محصول نهایی به عنوان گاهنامه ی پژوهشی شماره ی دو منتشر گردیده است. امید است که به چالش‌های پیش روی بانکداری اسلامی، که در این تحقیق بیان شده، توجهات کافی مبذول داشته شود. نظریه پردازان و فعالان در رشته ی بانکداری و تامین مالی اسلامی باید راه‌ها و ابزارهایی را برای مواجهه ی با این چالش‌ها پیدا کنند به نحوی که بانکداری اسلامی، زمانی که وارد قرن بیست و یکم می گردد، همچنان به پیشرفت خود ادامه دهد.

میبد علی الجرجی

مدیر IRTI